

el-Mevsilî'nin *el-İhtiyâr* Adlı Fıkıh Kitabında Geçen Şevâhid Beyitlerin Çözümlemesi

Ahmet GEMİ*

Analysis of the Shavaheed Verses in the Fiqh Book Titled *al-Ikhtiyar* by al-Mavsilî

Citation/©: Gemi, Ahmet, Analysis of the Shavaheed Verses in the Fiqh Book Titled *al-Ikhtiyar* by al-Mavsilî, Artuklu Akademi, 2015/2 (1), 59-69.

Abstract: Nowadays, *Ikhtiyar* fiqh book is read more in Turkey. It is clearly seen that *Ikhtiyar* fiqh book was read in the studies carried out within the body of Presidency of Religious Affairs and, particularly, in specialization courses lectured with al-Hasakah procedures. This study which was carried out on the sources of sample couplets, their kinds of aruz prosody, and their Turkish meaning will, no doubt, be beneficial to researchers studied in the field of Theology. Footnotes were given by also examining other couplets similar to these couplets, together with taking the couplets discussed in this study as basic reference.

Keywords: al-Mavsilî, al-Ikhtiyar, Şavaheed.

Atıf/©: Gemi, Ahmet, el-Mevsilî'nin *el-İhtiyâr* Adlı Fıkıh Kitabında Geçen Şevâhid Beyitlerin Çözümlemesi, Artuklu Akademi, 2015/2 (1), 59-69.

Öz: *el-İhtiyâr* adlı fıkıh kitabı, günümüzde daha çok Türkiye'de okunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yürütülen çalışmalarda ve özellikle de Hasekî usulü ders veren ihtisas kurslarında *el-İhtiyâr* kitabı, kaynak olarak kullanılmaktadır. *el-İhtiyâr*'da geçen şevâhid beyitlerin kaynakları, bahirleri ve Türkçe anlamları üzerinde yapılan bu çalışmanın ilâhiyat alanında çalışanlara faydasının olacağı şüphesizdir. Bu çalışmada kitapta geçen beyitler temel referans alınmakla birlikte, bu beyitlere benzer başka beyitler de incelenerek dipnotlarda verilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada beyitlerin konularla ilgili bağlantıları da kısaca verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: el-Mevsilî, el-İhtiyâr, Şevâhid.

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl., Arap Dili ve Edebiyatı ABD.

Giriş

el-İhtiyâr, Ebu'l-Fazl Mecduddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî¹ tarafından yazılmış bir fıkıh kitabıdır. Kitabın tam adı, *el-İhtiyar li-Ta'îli'l-Muhtâr*'dır. Hanefî fıkıhı alanında yazılan bu kitap, daha önceleri müellif tarafından *el-Muhtâr*² olarak isimlendirilmiş olup henüz ilim tahsilinin başında bulunan talebeler için yazılmıştır. Daha sonra özet şeklinde hazırlanmış olan bu kitap yine müellif tarafından şerh edilerek ihtilafî konular hakkında geniş malumatlara yer verilmiştir. Ebû Hanîfe'nin fıkıh anlayışı özetlenerek hazırlanmış olan bu kitap otoritelerce Hanefî mezhebinin dört temel metninden biri olarak kabul edilir.

Bir fıkıh eseri olmasına rağmen, *el-İhtiyar* kitabı üzerinde birçok alanda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri bu kitapta geçen hadislerin tahrîci ile ilgilidir ve İbn Kutluboğa³ tarafından *et-Ta'rif ve'l-İhbâr bi-Tahrîci Ehâdîsi'l-İhtiyâr*⁴ adıyla hazırlanmıştır.

İslam âlimleri Arap diline büyük önem vermişlerdir. Arapça kaleme alınan metinlere bakıldığında bu hususta azami ihtimamın gösterildiğini görmek mümkündür. Yazılan metin, şayet dini bir metin veya dini metne götüren bir yazı ise bu ihtimamın derecesi daha da artmaktadır. İslam'ın ilk asrında Kur'an tefsiri ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında, bunlarda Arap dilinin inceliklerinin konu edildiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber (a.s)'in ashabından İbn Abbas (r.a), Kur'an'ı yorumlarken, Arap şiirine, özellikle de cahiliye dönemine ait şiirlere müracaat etmiştir. Daha sonraki dönemlere bakıldığında, özellikle de dini metinlerin ve dil ile ilgili malzemelerin tedvini esnasında Arap şiirinin vazgeçilmez bir kaynak olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

¹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-Ta'îli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 1998, c. 1, s. 6; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm, Beyrut 2002, c.4, s.135; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Muessetu'r-Risâle, Beyrut 1993, c. 2, s. 295; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 69; Davut Yaylalı, "Mevsilî", *DİA*. İstanbul 1999, c. 29, s. 488.

² Bu çalışmamızda Çağrı Yayınları (İstanbul 2012) tarafından basılan *el-İhtiyar* kitabı kaynak olarak kullanılmıştır.

³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 152-154.

⁴ Bu eser Sadi Çöğenli, (Erzurum-1988) ve Abdullah Muhammed ed-Dervîş, (Dımaşk-1997) tarafından gözden geçirilerek yeniden yayımlanmıştır.

I- Şiirle İstîshâdın Önemi

Kutsal metinleri yorumlamada şevâhidin önemi büyüktür.⁵ Özellikle Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arap Dili ve Edebiyatı ile ilgilenen âlimler, söz konusu alanların ıstılahlarını açıklama zaruretini hissetmişlerdir. Bu terimlerin açıklanması için birinci referans Kur'an ve Hadis olmuştur. Şayet bu kaynaklarda, ilgili terimin açıklaması yok ise ikinci referans olan Arap şiirine müracaat edilir. Bu şiirin en makul olanı ise medeni hayattan uzak olan bedevi halkın arasında tedavülde olan şiirlerdir. Tespit edilen şiirler, ilgili konunun açıklanmasında kullanılır. Buna "şiir ile istîshâd", söz konusu şiirlere de "şevâhid şiirler" denilmektedir. Şevâhid olarak getirilen şiirlere bakıldığında, bu şiirlerin konu ile alakalarının sadece bir kelime veya bir deyim ile alakalı olduğu görülmektedir. Şahit olarak getirilen şiir, okuyucuya sadece bir kelimelik veya bir deyimlik fayda vermekle kalmayıp, asırlarca oluşmuş Arap tecrübesini ve zengin düşünüş tarzını da göstermektedir.

Eski Arapların yazılı ve sözlü malzemelerini şiir ve nesir oluşturmakta olup, şiirin ön plâna çıkmasının değişik sebepleri vardır. Bunların başında şiirin rahatlıkla ezberlenebilmesi ve sonraki nesillere ulaşırken, diğerlerine nazaran daha az değişime uğramasıdır. Bütün dillerde olduğu gibi, Arapçada da birçok kelime, zamanla anlam kaymasına uğramıştır. Bu kelimelerin eski kullanımları ile ilgili malumat ise eski Arap şiirinde bulmak mümkündür. Bu şiirlere ulaşmak, bu şiirlerle, kapalı olan ya da maksadı başka yöne çekilebilen kelimeleri ve deyimleri yorumlamak önemli bir durumdur. Bu şekilde yapılan aktarımlar sayılamayacak kadar çoktur.⁶

II- el-Mevsîlî'nin Fikhî İstılahları Kullanma Metodu

el-Mevsîlî'nin, fikhî ıstılahları Arap şiiriyle açıklama metodu dikkate değerdir. el-Mevsîlî, fikhî ıstılahları açıklamak için, kelimenin sözlük anlamına sık sık müracaat etmektedir. Kendisi zamanla anlam yönüyle değişime uğramış kelimenin sözlük anlamını vermekle, bu kelimenin fikhî anlamını koruyup koruyamadığı veya bu ıstılahın nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Kitabında fikhî terimlerin anlaşılması için şevâhid

⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Harun Ögmüş, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, İSAM Yay. İstanbul 2010.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Emil Bedî' Ya'kub, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi şevâhidi'l-lugati'l 'Arabiyye*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 1996.

olarak getirdiği beyitler az olmakla birlikte el-Mevsılî'nin bu konudaki metodu, birçok bilim adamının dikkatini çekmiştir.⁷

III- Beyitler, Bahirleri ve Tercümeleri

el-İhtiyâr kitabında geçen beyitler aşağıdaki gibidir:

1. وَلَا أَذْرِي إِذَا يَمَّمْتُ أَرْضًا أُرِيدُ الْخَيْرَ أَيُّهَا يَلِينِي⁸ (الوافر).

Bir yeri “kastettiğimde” hayrı isterim,
Hangisinin (hayır mı şer mi?) bana isabet edeceğini
bilemem.

el-Müsakkab el-‘Abdî’ye⁹ ait olan yukarıdaki beyitte şair, “ben hayrı elde etmek için peşinde koşarken, şer de beni elde etmek için peşimde koşmaktadır” demektedir. Söz konusu beyit, dil kitaplarında ‘دَاكِي أَيُّهُمَا’ zamirin kullanımı ile ilgili olarak örnek verilmektedir. Buna göre, her ne kadar zıtlığın delâletiyle الشَّرُّ lafzı zikredilmemişse de zamir الخَيْرِ ve الشَّرِّ kelimelerinin ikisine de râcîdir.¹⁰ Teyemmüm ile ilgili olarak şâhit gösterilen bu beyitte “yemmeltu” kelimesinin “kastetmek, yönelmek” anlamına geldiğine işaret edilmektedir.

2. وَصَهْبَاءَ طَافَ يَهُودِيَّهَا، وَأَبْرَزَهَا، وَعَلَيْهَا حَتَمَ
وَقَابَلَهَا الرَّيْحُ فِي دَنْبَا، وَصَلَّى عَلَى دَنْبَا وَأَرَسَمَ¹¹ (المتقارب).

Sonra onu küpünde güneşe karşı koydu

Ve bozulmasın diye üstünde “dua etti” ve tekbir getirdi.

⁷ Abdulkerim Ali Ömer el-Megâri, “et-Te’sîlu’l-Lugâvî ‘İnde’l-Fukahâ fi Kitâbi’l-İhtiyâr”, *Mecelletu Ebhasi Külliyyeti’l-Terbiyyeti’l-Esassiyye*, c. 6, s. 1, ss. 213-236.

⁸ Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd el-Mevsîli el-Hanefî, *el-İhtiyâr li-Ta’lîl’il-Muhtâr*, Çağrı Yay. İstanbul 2012. c. 1, s. 19; Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud İbn Ahmed el-Aynî, ‘*Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Kütüb, Beyrut 2006, c. 27, s. 153. Beyitin aslı şöyledir:

مَا أَذْرِي إِذَا يَمَّمْتُ أَرْضًا أُرِيدُ الْخَيْرَ أَيُّهَا يَلِينِي.

⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. ez-Zirikli, *el-A’lâm*, c. 3, s. 239.

¹⁰ es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-Mesûn fi ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, Dâru’l-Kassâm, Dımaşk (t.y.), c. 2, s. 266; Alâuddin el-Kasânî, *Bedâi ‘u’s-Sana’î*; Dâru’l-Kütüb, Beyrut 1986, c. 1, s. 45.

¹¹ el-Mevsîli, *el-İhtiyâr*, c. 1, s. 37; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut (t.y.), md: s-h-b.

el-A'şâ'ya¹² ait olan yukarıdaki beyitte, “salât” kelimesinin “dua” anlamının yanında başka anlamlarda da kullanılabileceği ve bu kullanım şeklinin cahiliye şiirinde var olduğu görülmektedir.

3. وَأَشْهَدُ مِنْ عَوْفٍ حُلُولًا كَثِيرَةً . . . يَجِئُونَ سِبَّ الرَّبِّ قَادِمًا . . . زَعْمًا (الطويل).

Avf kabilesinden birçok grup görüyorum,
ez-Zibirkân'ın zaferan boyalı sarığını “ziyaret ediyorlar”.

El-Muhabbal es-Sa'dî'ye¹⁴ ait olan yukarıdaki beyitte hacım ziyaret anlamında olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte hac, “yüce ve büyük bir şeyi kastetmek ve bir şeye yönelmek” anlamına gelmektedir. ez-Zibirkân, Hassan b. Bedr et-Temîmî'nin lâkabıdır. Rivayete göre bu kişinin bir sarığı vardı ve her hacca gittiğinde bu sarığını Kâbe'nin duvarına sürüp sarartıyordu. Kavminden hacca gitmekte tembellik edenler de gelip bu sarığı mesh etmek suretiyle güya bir nevi hac ediyorlardı.

4. وَفَارَقْتُكَ بِرَهْنٍ لَا فِكَالَ لَهُ . . . يَوْمَ الْوَدَاعِ فَأَمْسَى الرَّهْنُ قَدْ عَلِقًا (البيسط).

Bozulmayan bir “rehin” / “söz” ile senden ayrıldım,
Veda gününde bu “rehin” / “söz” kilitlenmiş bir halde
kaldı.

Züheyr b. Ebî Sülmâ,¹⁶ Herem b. Sinan'ı överken, yukarıdaki beyiti söylemiştir. “Hapsetmek, alıkoymak; devamlı olmak, sabit olmak” gibi anlamlara gelen “rehin”, bir fıkıhî kavram olarak, bir hak karşılığında teminat olarak bir malı tutmak veya bir alacağı güvence altına almak için teslim alınan mal demektir.¹⁷ Bu beyitte, insanlara, ahiretin ve hesap günün varlığı ile ilgili hatırlatmanın yapılması gereği üzerinde durulmakta ve bizlere “Herkes kazandığına karşılık bir rehindir”¹⁸ ayetini hatırlatmaktadır.

¹² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Süleyman Tülücü, “A'şâ”, *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 544-545.

¹³ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, c. 1, s. 139; Ebubekir Muhammed b. Ebî's-Sehl es-Serahsî, *el-Mevsûl*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut (t.y.), c. 4, s. 2; el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanayî*, c. 2, s. 128; Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcî'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Tahk.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Matba'at Hukûme el-Kuveyt, Kuveyt 1994, c. 3, s. 36.

¹⁴ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: ez-Zirikli, *el-A'lâm*, c. 3, s. 15.

¹⁵ Züheyr b. Ebî Sulmâ, *Divan*, s. 37; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, c. 2, s. 64; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, md: r-h-n; es-Serahsî, *el-Mevsûl*, c. 21, s. 66; ez-Zebîdî, *Tâcî'l-'Arûs*, c. 26, s. 261.

¹⁶ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, “Züheyr b. Ebî Sülmâ”, *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 540-542.

¹⁷ Fikret Karaman vd., “Rehin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay. Ankara 2007, s. 550.

¹⁸ el-Müddessir, 74/38.

5. وَمَشَارَكُنَا فُرَيْشًا فِي ثِقَاهَا وَفِي أَحْسَابِهَا شَرَكُ الْعَنَانِ¹⁹ (الوافر).

Kureyş takvada “ortak olduk”,

Ve nesebde de bir “ortaklığımız” var.

Bu beyit en-Nâbiga el-Ca’dî’nindir.²⁰ Şirket ve ortaklıkla ilgili örnek olarak getirilen bu beyitte şair, Benû Hilâl kadınları ile Benû Ebân kadınlarının doğurdukları ile neseb yönünden Kureyş’e ortak olduğunu söylemektedir. Soy yönüyle bir ortaklık olduğu gibi şirketleşmede de her bir ortağın bir hissesi ve ortaklığı bulunmaktadır. Şirketü’l-’Enân ise, iki kişinin bir malda iştiraki demek olup, sair mallarda ise müşterek olmamak üzere kurulu ortaklık demektir.²¹

6. وَمَمْهَلٍ وَرَدَّهٖ الْبِقَاطَا أَخْضَرُ مِثْلَ الرُّيْتِ لَمَّا شَاطَا²² (الرجز).

İstemedem ve kastedemeden bir suya “ansızın” vardım,

O su, zeytinyağı gibi yeşildir.

Nikâde el-Esedî’ye²³ ait olan bu beyitte, “kasıt ve istek olmadan bir şeyi bulmak veya bir şeyle ansızın karşılaşmak” anlamına gelen iltikat/lukata hakkında şahid getirilmektedir. İltikat, füc’e/ansızın anlamına gelmektedir. Sözlükte “yerden kaldırılan buluntu, yitik, başak, madendeki altın parçaları” gibi anlamlara gelen lukata, bir fıkıh kavramı olarak, sahibinin koruması altında olmayan, sahibi tarafından kaybedilen şeyi ifade etmektedir. Yitiği alan kimseye ise mültekıt denir.²⁴

7. وَمَشْكَوْحَةٍ غَيْرِ مَمْهُورَةٍ وَأُخْرَى يُعَالُ لَهَا فَادِهَا²⁵ (المتقارب).

“Nikâhımız altına aldığımız birçok kadın mehirsizdir”,

Geri kalan diğer kadınları da fidye karşılığında almışız.

Yukarıdaki beyit, el-A’ş’a’ya²⁶ aittir. Bu beyitte el-A’ş’a “nikâh” kelimesini “cinsel ilişki/birliktelik” anlamında kullanmıştır. Hz. Peygamber

¹⁹ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 11; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 11, s. 151; el-Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanayî*, c. 6, s. 85; ez-Zebidî, *Tâcü’l-’Arûs*, c. 27, s. 224.

²⁰ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.: Zülfikar Tüccar, “en-Nabiga el-Ca’dî”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 260-261.

²¹ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid*, İpek Yay. İstanbul 1982, md: ‘a-n-n.

²² el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 29; İbn Manzûr, *Lisânu’l-’Arab*, md: ş-y-t.

²³ Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadım.

²⁴ Karaman vd., “Lukâta”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 398.

²⁵ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 81.

²⁶ Bkz. 10. dipnot.

(a.s)'in: “Cinsel ilişki müstesnâ, kişiye hayızlı eşinin her yeri helâldir.” hadisinde, nikâh kelimesi, dühûl anlamında kullanılmıştır.

8. وَكَمْ أَيْمٍ قَدْ أَنْكَحْتَهَا رِمَاحَنَا وَأُخْرَى عَلَى عَمٍّ وَخَالَ تَلَهَّفُ (الطويل).

Mızraklarımızla nice dul kadını “nikâhlamışız”,

Diğerlerini de amca(oğullarını) ve dayı(oğullarını) istedikleri halde aldık.

Yukarıdaki beyit Süleyk b. es-Seleke'ye²⁸ aittir. Bu beyitte de “nikâh” kavramı geçmektedir. Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de nikâhtan bahsedilmiştir. Bu beyiti şahid olarak getiren müellif, nikâhın şartlara bağlı olarak gerçekleşen bir akit olduğunu (veli, şahit vs.); ancak bu şartların gerçekleşmesi ile dühûlün meydana gelmesinin birbirlerinden farklı şeyler olduğunu ifade etmektedir.

9. وَعَسَى الْأَيْمُ أَنْ يَرْجِعَ قَوْمًا كَالَّذِي كَانُوا (هزج).

Belki o günler tekrar “geri gelir”!

Kavmin barış ve kardeşlik içinde olduğu o günler.

Beyit, el-Find ez-Zamânî'ye³⁰ aittir. “er-Ric'a” ile ilgili olarak şahid gösterilen bu beyitte ric'a kelimesi “geri dönmek, aslına rücû etmek” anlamına gelmektedir.

10. قَلِيلُ الْأَلْيَا حَافِظٌ لِيَمِينِي وَإِنْ بَدَرْتُ مِنْهُ الْأَلِيَّةُ (برت) (الطويل).

Şayet kendisinden yemin sadır olursa, “yemininde” durur,

Az “yemin” eden, “yemini” üzerinde durur.

Kuseyyir 'Azze'ye³² ait olan bu beyit, eşine cinsi mukârenet yapmama hususunda yemin eden kişiler ve araya giren uzun zamandan dolayı talakın vâki olduğu kişiler içindir. Bu yeminden sonra kişinin eşini tekrar nikâhına alıp almayacağı hususunda fâkihler ihtilaf etmişlerdir.³³

²⁷ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 81.

²⁸ Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadım.

²⁹ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 147. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, md: k-v-n; Ahmet b. Muhammed b. Hasan el-Marzûkî, *Şerhu Divâni'l-Hamâse*, Lecnetu't-Te'lîf, Kâhire 1967, c. 1, s. 32.

³⁰ Hayatı hakkında bilgi için bkz. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, c. 3, s. 179.

³¹ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 151.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, md: e-l-â; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 7, s. 19; Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdadî el-Mâverdi, *el-Hâvî fî fikhî's-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, c. 15, s. 268.

³² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Çuhadar, “Küseyyir”, *DİA*, İstanbul 2002, c. 26, s. 575-576.

³³ İlä yemini ile ilgili olarak bkz.: el-Mücâdele, 58/2.

Araplar yeminlerinin az olması ile övünürlerdi. Zira çokça yemin eden kişinin, yalan söyleme ve bu yeminlerin aksini yapma ihtimali daha kuvvetlidir.

11. إِذَا مَا رَأَيْتُ رُفِعَتْ لِمَجْدٍ تَلَقَّاهَا عَرَابِيَّةٌ بِالْيَمِينِ³⁴ (الوافر).

Şeref için bir sancak kaldırıldığında,

Bilin ki Arâbe (el-Evsî) onu “gücüyle” kaldırır.

Bu beyit el-Hutay’ e’ye³⁵ aittir. Yemin kelimesinin “bir şeyi yapma veya yapmama hususunda verilen söz” yanında “güç, kudret, sağ el” vb. anlamlara da geldiğini ifade etmek için bu beyit şahid gösterilmektedir.

12. صَغِيرًا مَا بَلَغْتُ وَأَنْ حُلْمِ (ي) سَبَّحْتُكُمْ (و) إِلَى الْإِسْلَامِ طَرًّا³⁶ (الوافر).

“Ergenlik çağına varmadan”,

Küçük yaşta müslüman olmakla hepinizi geçtim.

Yukarıdaki beyit Hz. Ali (r.a)’ye atfedilmektedir. Hz. Ali (r.a) buluş çağına gelmeden 8 yaşında iken Müslüman olmuştur. Hz. Ali (r.a) bu konudaki meziyetini yukarıdaki beyitte dile getirmektedir. Dolayısıyla söz konusu yaşta müslüman olan birisi için mükellefiyetin vâki olup olmadığı hususunda İslam âlimlerince tartışmalar yapılmıştır.

13. كُلُّ الْأُرَامِلِ قَدْ فَضَيْتَ حَاجَتَهَا فَمَنْ لِحَاجَةٍ هَذَا الْأُرْمَلِ الذَّكْرُ؟³⁷ (البيسط).

Bütün “dul kadınların” ihtiyaçlarını sen gidermişsin,

Peki, bu garip “dul adamın” ihtiyacını kim giderir.

Cerir’e³⁸ ait olan bu beyitte “el-ermele” kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak şahid gösterilmiştir. Bu kelimenin müennesler için kullanıldığı gibi müzekkerler için de kullanıldığı ve kelimenin böylece değişik anlamlara geldiği belirtilmiştir.

³⁴ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 4, s. 45; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, md: y-m-n; ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs*, c. 3, s. 352; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 8, s. 126.

³⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Zülfikar Tüccar, “Hutay’ e”, *DİA*, İstanbul 1998, c. 18, s. 424.

³⁶ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 4, s. 149; Alâuddîn Ali b. Husamiddîn el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu’l-Ummal fi sunen’il-Akvâl ve’l-Ef’al*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1986, s. 13, 112; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 10, s. 121.

³⁷ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 5, s. 81; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, md: r-m-l; ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs*, c. 29, s. 102. Kaynaklarda bu beyit aşağıdaki gibi geçmektedir:

فَمَنْ لِحَاجَةٍ هَذَا الْأُرْمَلِ الذَّكْرُ هَذِي الْأُرَامِلُ قَدْ فَضَيْتَ حَاجَتَهَا

³⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Şakir Ergin, “Mütelemmis”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 190-191.

14. بُنُونًا بُنُو أَبْنَانَا، وَبَنَاتُنَا بُنُوهُنَّ أَبْنَاؤُ الرِّجَالِ الأَبَاعِدِ³⁹ (الطويل).

Oğullarımızın oğulları bizim oğullarımızdır,
Kızlarımızın oğulları ise elin oğullarıdır.

Kimin tarafından söylendiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, beyit, birçok konu hakkında örnek olarak verilmektedir. Kitaplarda bu beyit, mübtedâ ve haber konusunda şahit olarak getirilmektedir. Daha çok mübtedânın haberin önüne geçtiği durumla ilgili olarak örnek verilen bu beyitte şair, mârife olmasına rağmen haberi öne almış ve şairin haberi sonra zikretmeyi kastettiğini anlama hamletmiştir. Ayrıca mârife bir kelimenin öne alınması mübtedâ olması anlamına gelmektedir.⁴⁰

Sonuç

el-Mevsilî'nin fıkıh alanında yazmış olduğu *el-İhtiyâr*, diğer fıkıh kitaplarıyla mukayese edildiğinde teknik olarak yani babların dizilişi vs. yönünden bu kitaplara benzemektedir. Ancak konu başlarında, konuya açıklık getirmek için, şevâhid olarak getirdiği şiirler ve yaptığı yorumlar dikkate değerdir. Bu eser Hanefî fıkıh alanında önemli bir yere sahiptir. Müellif, konuları fazla uzatmamış ve okuyucuyu sıkmamak için sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

el-Mevsilî, çoğu zaman fikhî istılahları açıklarken zengin bir geçmiş olan Arap kelimelerine müracaat etmiştir. Bu referans, anlaşılması zor olan bazı kelimelerin anlaşılması için yapılması gerekir. Müellif, böyle davranmakla bir terimin, yılların geçmesiyle nasıl bir anlam kayması yaşadığını göz önüne almakta ve buna binaen konuya muknî izahlarda bulunmaktadır. Bu yönüyle de bakıldığında müellifin bu çalışması, alanında yazılmış kıymetli bir çalışmadır.

³⁹ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 5, s. 82; Marzûkî, *Şerhu Divâni'l-Hamâse*, c. 1, s. 157; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, Tahk: Abdüsselâm M. Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire 1986, c. 1, s. 444.

⁴⁰ Abdulkâdir Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, Tahk.: M. Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire 2004, s. 374.

Kaynakça

- el-Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud İbnu Ahmed, *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 2006.
- el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb I-XIII*, Tahk.: Abdusselâm M. Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire 1986.
- el-Câhiz, Ebu Osman Amr bin Bahr, *Kitabu'l-Hayevân I-VIII*, Tahk.: Abdusselâm M. Hârûn, Matbaa Mustafa el-Bâbî, Beyrut 1996.
- Cürcânî, Abdulkâhir, *Delâilu'l-İ'câz*, Tahk.: M. Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire 2004
- Çuhadar, Mustafa, "Küseyyir", *DİA*, İstanbul 2002, 26/575-576.
- Ergin, Ali Şakir, "Mütelemmis", *DİA*, İstanbul 2006, 32/ 190-191.
- el-Halebî, es-Semîn, *ed-Durru'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn I-XI*, Dâru'l-Kassâm, Dımaşk (t.y.).
- el-Hindî, Alâuddîn Ali b. Husamiddîn el-Muttakî, *Kenzu'l-'Ummal fî sünen'il-Akvâl ve'l-Ef'al, I-XVIII*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab I-XV*, Dâru Sâdir, Beyrut (t.y.).
- Karaman, Fikret vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara 2007.
- el-Kâsânî, Alâuddîn, *Bedâi'u's-Sanay' I-VII*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 1986.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifîn I-IV*, Muessetu'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Kur'an-ı Kerim Meali, (Diyanet İşleri Başkanlığı).
- el-Marzûkî, Ahmet b. Muhammed b. Hasan, *Şerhu Divâni'l-Hamâse I-III*, Lecnetu't-Te'lif, Kâhire 1967.
- el-Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdadî, *el-Hâvî fî fikhî's-Şafî, I-XVIII*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- el-Megârî, Abdulkerim Ali Ömer, "et-Te'sîlu'l-Lugâvî 'İnde'l-Fukahâ fî Kitâb'il-İhtiyâr", *Mecelletu Ebhasi Külliyyet'it-Terbiyyet'il-Esâsiyye*, c.6, s.1, ss. 213-236.
- el-Mevsilî, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl'il-Muhtâr*, Çağrı Yay., İstanbul 2012.
- el-Mevsilî, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'il-Muhtâr*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 1998.

- Öğmüş, Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, İSAM Yay. İstanbul 2010.
- Sakallı, Talat, "İbn Kutluboğa", *DİA*, İstanbul 1999, 20/152-154.
- Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, İpek Yay., İstanbul 1982.
- es-Serahsî, Ebubekir Muhammed b. Ebî's-Sehl, *el-Mebsût* I-XXXI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut (t.y.).
- Tüccar, Zülfikar, "en-Nabiga el-Ca'dî", *DİA*, İstanbul 2006, 32/ 260-261.
- Tüccar, Zülfikar, "Hutay'e", *DİA*, İstanbul 1998, 18/424.
- Tülücü, Süleyman, "A'şâ", *DİA*, İstanbul 1991, 3/544-545.
- Tülücü, Süleyman, "Züheyr b. Ebî Sülmâ" *DİA*, İstanbul 2013, 44/540-542.
- Ya'kub, Emil Bedî', *el-Mu'cemu'l-mufassal fi şevâhidi'l-lugati'l 'Arabiyye*, I-XIV, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 1996.
- Yaylalı, Davut, "Mevsilî", *DİA*, İstanbul 1999, 29/488.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* I-XXXX, Tahk.: Abdusselâm Muhammed Hârun, Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1994.
- Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm, Beyrut 2002.
- Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Divan*, el-Matba'atu Lübnaniyye, Beyrut 1886.